
ДАРИЈА ГАБРИЋ-БАГАРИЋ

Ирена Грицкат: Актуелни језички
и текстолошки проблеми
у старим Српским
ћирилским споменицима, издаје
Народна библиотека С. Р. Србије, Београд, 1972. г.

Стари споменици, као и српски ћирилски споменици о којима је овдје ријеч, представљају несумњиво културно богатство једне нације и истовремено то је поље које тражи своје посленике, оне који ће знати да открију скривене вриједности и заинтересирају за њих како научнике (лингвисте, историчаре књижевности, теоретичаре стила и израза), тако и људе којима проучавање старих споменика није професија.

Књига Ирене Грицкат о којој желим овдје да говорим указала је управо на такво једно богатство, на праву ризницу која се својим обиљем тема, проблема, материјала нуди научнику, овдје превасходно лингвисти, мада и за историчара књижевности и стилисту има доста посла (кад ово кажем, имам на уму поглавља ове књиге посвећена проблемима стила старих споменика и везама са другим књижевностима).

Већ у уводу ауторица истиче да ова књига »није преглед научних чињеница у њиховом историјском осветљењу... него преглед могућих истраживачких тема«, за што читалац налази потврду готово на свакој страни, да би у трећем поглављу указивање на проблеме и теме које захтијевају обраду и заслужују пажњу постало једини садржај.

Посебну вриједност представља свакако навођење литературе о појединим проблемима, односно упућивање на литературу, домаћу и страну, у којој су третирани сродни проблеми, што је непроцјењива помоћ коју ауторица пружа будућем истраживачу.

Књига је компонована из три поглавља: I- *Напомене о потреби неких разграничења међу проблемима*, које је заправо опћетеоријски увод за оно о чему ће се говорити у наредним поглављима.

II поглавље носи назив *Базичне теме и шире лингвистичке теме*, гдје Ирена Грицкат даје низ напомена о могућим апсектима проуча-

вања старих текстова, указујући будућем проучаваоцу на оно што је примарно и на пут и правац којим испитивање треба да иде.

III поглавље *Уже лингвистичке теме* у највећој је мјери навођење проблема и тема које треба обрадити.

У првом поглављу Ирена Грицкат као критериј за подјелу писаног наслеђа узима оригинално према преводном, а затим говори о жанровима заступљеним у старој српској књижевности, указујући како на богатство споменика, тако и на разноликоост књижевног стварања у средњовјековној Србији.

Литургијска књижевност је садржајно и језички најмање оригинална, нешто више оригиналности показују апокрифи и поуке, док су службе и похвале свецима, црквене пјесме и бесједе, те писма и записи у у великој мјери оригинални и занимљиви како за лингвисту, тако и за историчаре књижевности и умјетности.

Научни списи показују извјесне особитости, но за лингвисту они су занимљиви највише због терминологије.

У белетристици овог времена запажају се два типа романа: хришћанско-оријентални и авантуристички романи. Прве карактерише одсуство језичке слободе, док се у другима језиком слободније располаже.

Након ових разматрања ауторица прелази на теоријска питања о нивоима проучавања језичких појава, раздваја лингвистичке и ванлингвистичке факторе који утичу на језички развој и језичке појаве уопће. Од изузетног је значаја напомена да суштинску слику језичког развоја не представљају само језичке законитости, периодизације његова развоја, него и оно што се зове *семазиолошка историја језика*, тј. »историја о томе којим су се средствима изражавала одређена значења у одређеним епохама«. (стр. 18).

Међу ванлингвистичке факторе који утичу на језички развој убраја различите културне и политичке догађаје и први пут уводи термин *литерарни израз*.

Мислим да од овог мјеста у књизи па даље према крају првог поглавља извјесна термилошка непрецизност може довести да забуне. Сва дјела која се овдје наводе и чији језик треба проучити, представљају корпус дјела што превасходно занимају историју литерарног језика. Међутим, ауторица књиге се служи терминима: језик, историја језика, литерарни израз, писани израз за језик овдје проматраних текстова (стр. 18. до 24.), што знатно отежава сналажење.

Мислим да би употреба термина *историја литерарног језика* и *литерарни језик* за појаве које се овдје третирају онемогућила неспоразуме до којих долази због неуједначености терминологије.

Овакав приступ довео је до непрецизности у одређивању утицаја које културни и историјски догађаји имају на историју језика, с једне, те на историју литерарног језика, с друге стране.

Миграције могу утицати на језик, могу довести до мијешања дијалеката, док школе, књижевници, културни додир с развијенијим срединама (у српским приликама такав је додир с Русијом) утичу, примарно и преваходно, на литерарни језик, а посредно на језик уопће.

Тек на 21. страници ауторица покушава, позивајући се при том на један властити чланак који третира проблематику књижевног језика, установити разлику између *језика књижевности* и *књижевног језика*.

При томе тачно запажа да у старијим епохама постоје посебни критерији по којима се дјела сврставају у књижевност, односно у писменост, и да се ти критерији знатно разликују од оних којим се данас служимо.

Под појмом *књижевни језик* ауторица не подразумева језик на којем су написана књижевна дјела, већ тим именом означава феномен који бисмо назвали *стандардним језиком*. Ирена Грицкат и одређује тај свој појам књижевног језика управо оним особинама које карактеришу стандардни језик.

Но како је стандардни језик творевина која се појављује послје настанка нације, мислим да тај термин и треба оставити за језик дјела (и књижевних и некњижевних) која настају у периоду послје формирања нације (в. Брозовићеву дефиницију стандардног језика у књизи «Стандардни језик»).

У времену послје формирања стандардног језика као полифункционалног феномена можемо говорити о језику умјетничке књижевности, језику умјетничког књижевног дјела као посебној манифестацији стандардног језика.

Зато бих ауторичином термину *књижевни језик* супротставила термин стандардни језик.

Ирена Грицкат одбацује као непрецизно називање језика дубровачко-далматинске или славонске књижевности тадашњим књижевним језиком. Мислим да ту ипак имамо посла са књижевним језиком једне покрајинске књижевности, и да се једино тако и могу проучавати токови литерарнојезичког развитка у преднационалној епоси.

На страни 24. налазимо ове ријечи: «Из свега овога видимо да би настала недопустива двосмисленост у означавању, ако бисмо истим именом (тј. књижевним језиком, макар и са неким атрибутом) називали како језик неког старог ресавског или сличног текста, тако и данашњи изграђен српскохрватски језик».

Управо овдје цитиране ријечи потврђују малочас изнесену тврдњу да је неопходно увести термин *литерарни језик* и *историја литерарног језика* у проучавање овог карактера, јер тај термин онемогућава неспоразуме, прецизира посебности језика књижевних дјела у преднационалној епоси, диференцирајући истовремено језик старих текстова према језику савремених умјетничких књижевних дјела.

(У наставку овог приказа употребљаваћу термин стандардни језик умјесто назива књижевни језик, којим се користи ауторица књиге, а литерарни језик за језик старих споменика).

На страницама 24. и 25. подвучена су разграничења између оног што је предмет проучавања историје стандардног језика и историје литерарног језика.

Мислим да је том дистинкцијом требало почети, то разграничење требало је имати од почетка на уму, па не би дошло до непрецизности о којима је било ријечи, нити до термилошких неспоразума сличним онима са стр. 17. до 19.

На овом мјесту назначене су и могућности сагледавања утицаја дијалеката на литерарни језик, те питање коегзистенције говорног и писаног језичког израза.

Ирена Грицкат надаље настоји да тачно раздвоји простор који припада историји стандардног језика и историји литерарног језика од простора који припада историји неког дијалекта.

Не знам колико је оправдано уводити оваква питања, с обзиром да је углавном јасно што је предмет проучавања историје централних штокавских дијалеката, а што историје литерарног и историје стандардног језика.

Исто је тако потпуно јасно да језик неког старог српског списка није идентичан ни с једним средњовјековним српским говором, јер, као што сама ауторица даље истиче, на језик старих споменика утиче низ фактора (однос према писаној ријечи, однос према адресанту, према материји о којој се пише).

Историја литерарног језика управо води рачуна о свим тим факторима; увијек ће добар историчар литерарног језика имати у виду како развој лингвистичких појава, тако и ванлингвистичке факторе који утичу на формирање литерарног језика, служиће се резултатима до којих је дошла историја језика, као и историјска дијалектологија, али ће истовремено бити далеко од могућности да поистовети предмете проучавања и не разграничи подручја интереса.

Ауторица наводи знатну литературу о овим проблемима, и мислим да ће теоретичару литерарног језика она бити од непроцјениве помоћи, да ће му помоћи, прије свега, да се снађе у шаренилу термина и да правилно разграничи појаве.

Друго поглавље, сигурно најбољи дио књиге, рађено без падова и вођено сигурном руком изванредног познаваоца текстова и проблема који они у себи крију, упућује на низ проблема опћелингвистичког карактера, на проблеме који занимају сваког лингвисту, а не само оног који проучава језик српских средњовјековних споменика.

Таква су на примјер питања о утицајима других књижевних средина на српску средњовјековну књижевност, затим као значајну и занимљиву тему ауторица истиче историју граматичке мисли и филолошке дјелатности, коју би требало пратити од записа Црнорисца Храбра до Вука Караџића и његових претходника и савременика.

Ово поглавље садржи, како је већ истицано, низ напомена о могућим аспектима проучавања старих српских споменика, и, за разлику од

трећег поглавља, овдје се не ради о појединачним, често ситнијим особинама, већ о проблемима опћијег карактера.

Међу базичне теме ауторица уврштава преглед оригиналног, преводног и прерађеног стваралаштва, затим утицаје или захваћеност извјесним покретима пониклим на Истоку или Западу, регистрацију и каталогизацију грађе, попис реминисценција и цитата, питање преузимања одломака из једних текстова у друге, те установљивање законитости у састављању старих текстова.

Детаљно би требало проучити и постојеће верзије појединих дјела, као и питање настајања њиховог. Запажено је, наиме, да код многих књижевних врста, од еванђеља до приповиједака, постоји краћа, прелиминарна, како је назива Ирена Грицкат, и коначна, дужа верзија.

Веома значајна и поучна обавјештења даје Ирена Грицкат научнику којег би занимала проблематика рада штампарија, ширења књига и текстова у посматраном раздобљу.

Записи на новцу, амблемима и надгробним споменицима такође треба да буду језички испитани.

Техничке природе, али ипак значајан, јест рад на изради библиографије радова о историји језика, књижевности и умјетности на овом терену, те је овдје указано и на тај задатак.

Мислим да је најзанимљивија и најважнија тема на коју се у овој књизи указује питање удјела српског средњовјековног стваралаштва у развоју и формирању данашњег српскохрватског стандарда, и пробијање кроз писано стваралаштво оних развојних црта које се касније озакоњују у стандардном језику, утврђивање особина које остају ван норме, те питање свјесног увођења иновација у писану ријеч.

Остале значајније теме на које је указано су: питање развоја српске писане ријечи у односу на ондашњу међуславенску ситуацију, постојање инваријатних норми у црквенославенском, балканизми у српскохрватском језику, ревизија досадашњих периодизација језичког развоја, упознавање стилских одлика старије књижевности, утицаји других језичких средина на језик српских средњовјековних споменика, а као посебан проблем, до сада необрађиван, наводи удио српкославенске лексике у српскохрватском стандардном језику.

Важан задатак је и одређивање специфичности српске редакције насталих усљед продирања херцеговачких и црногорских говорних својстава, те питање језика рукописне књижевне продукције 18-ог и почетка 19. вијека.

Ситније теме на које се указује у овом поглављу: анализа растављеног и састављеног писања, правописне норме од 15. до 17. в., проблеми брзописа, тајнописа, надредних знакова, скраћивања, интерпункције, словног представљања фонема у предвуковској епоси, анализа присуства страних гласова и страних ријечи у српским споменицима.

Требало би, сматра ауторица, саставити рјечнике фреквенције п - јединих ријечи. Резултати до којих би довело овакво истраживање

говорило би о стилу старих текстова. Стилистичка је тема и питање семантике и функције неких сложених ријечи, те анализа фраза и обрта.

Карактеристично је и похвале вриједно ауторичино упућивање на литературу о сродним или истим проблемима, те сугерирање одређених рјешења за поједине проблеме.

Ирена Грицкат указује на могући ток истраживања и вођења анализе, но не сматра да је предложени начин и једини, заправо свој приступ не настоји наметнути, што цијелом поглављу даје тон објективног научног разлагања и размишљања о проблемима и начинима њихове обраде. Обрада старијих текстова задржавала се доста дуго на испитивању фонетских и морфолошких појава, док се синтакстичким и лексичким питањима посвећивало углавном мало пажње.

У трећем поглављу ове књиге ауторица предлаже низ тема које треба обрадити управо у том свјетлу.

Основна је жеља ауторице књиге да покаже како треба у анализи посматрати »како су се некад изражавали ти и ти садржаји«, те, како сама каже, тежити ка »разморфологисавању« појава.

С тим у вези указује на низ тема и сугерира (али само сугерира) рјешења, упућујући, као и до сада, на ауторе који су се бавили неким од овдје наведених проблема, те на литературу о појединим питањима, као и на резултате досадашњих истраживања, уколико их је било. Више него на ранијим страницама долази до изражаја изванредно познавање старих текстова и научничка ширина.

Немогуће је навести све теме које су овдје набројане, но важно је установити да су сви проблеми посматрани са више различитих становишта.

За илустрацију ове тврдње може послужити одломак у којем се открива колико има могућих аспеката проучавања везника.

Све ове теме могуће је посматрати како са становишта историје језика, тако и са становишта историје литерарног језика (према дистинкцијама које су у вези с тим постављене на почетку овог приказа), но у књизи на то није стављен акценат. Прије би се рекло да су све теме намијењене историчару језика, с тим што му је допуштено свако полазиште у посматрању, сасвим је слободан у постављању крајњег циља истраживања.

Испитивање текстова на начин на који то чине историчари литерарног језика и са литерарно-историјским освјетљењем довело би, мислим, до доста заокружених резултата, пошто тај начин истраживања обухвата не само лингвистичке него и ванлингвистичке факторе који узрокују појаву одређених језичких особина текста.

Књига Ирене Грицкат представља значајан путоказ у раду не само на српским ћирилским споменицима него и у обради старих споменика уопће, даје корисне методолошке упуте и открива ширину и богатство тема које увијек привлачи.

Сарајево, априла 1974. год.